

ляють собою розгорнуті поради-метафори, як, наприклад, казка "Король птахів". Вона має своєю очевидною мораллю покарання хитрості. Загальним місцем для фольклорів різних народів стали уявлення про різних тварин як носіїв якихось характеристик: хитра лисиця, заць-бонгуз і таке інше. Але, читаючи казки британських народів, наша дитина побачить нові образи, як, наприклад, у виразі "Залишився спокійним, як форель у ставку".

Розглядаючи казку в новому, "екологічному" ракурсі, учень, разом з учителем, побачить, що на першому місці в переліку мудрих звичаїв стоїть "уміння слухати ліс, дивитися на зірки". І чи на пустому місці базується переконання, що "...птахи і тварини говорять розумніше, ніж люди" [1, с. 15]?

Нарешті, казка є надзвичайно сприятливим матеріалом для емоційно-почуттєвого розвитку особистості. Сюжетна лінія, персонажі, яскраві фантастичні образи дуже цікавлять школярів, а описані у казці переживання, почуття, стосунки героїв можуть виступати для дітей своєрідним індикатором і регулятором власної поведінки. На занятті з різнорівневим контингентом можна використовувати той факт, що ступені розвитку емоційних почуттів у різних вікових категоріях дітей різний. Він залежить також і від досвіду, придбаного вдома та в постійному соціальному оточенні. Але різного роду анкетування з приводу оцінки вчинків героїв казки, розігрування фіналів казок (за умови їх незнання чи з установкою вгадування іншого кінця) і інші творчі моменти надають роботі в класі емоціональної розкритості і слугують розвитку позитивного ставлення до навчання як процесу творчого, а не суто дидактичного пізнання.

Підводячи підсумки, можна переконливо стверджувати, що англійський і британський фольклор – це чудовий матеріал для занять в класі з різнорівневим контингентом, і тільки від учителя залежить, чи зможе кожен учень придбати на цьому занятті максимум притаманних його віку знань, чи буде рухатися його думка в творчому руслі, чи зробить він для себе суттєві висновки.

Література

1. Сквозь волшебное кольцо. Британские легенды и сказки. – М.: Правда, 1987. – 477 с.
2. Фройд З. Поет і фантазування. // Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. – Львів: Літопис, 1996. – С. 83-91.

УДК 372.4:372.878

Дорошенко Т.В.

ОРГАНІЗАЦІЯ СЛУХАННЯ МУЗИКИ УЧНЯМИ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ НА УРОЦІ В УМОВАХ МАЛОКОМПЛЕКТНОЇ ШКОЛИ

У статті висвітлені особливості організації слухання музики учнями початкових класів на уроці в умовах малокомплектної школи, рекомендовані деякі принципи і методи щодо планування і здійснення цього виду музичної діяльності, визначені перспективні шляхи удосконалення навчально-виховного процесу на уроках музики.

В статті освітлені особливості організації слухання музики учнями початкових класів на уроці в умовах малокомплектної школи, рекомендовані деякі принципи і методи планування і здійснення цього виду музичної діяльності, визначені перспективні шляхи удосконалення навчально-виховного процесу на уроках музики.

Проблема організації навчально-виховного процесу в початкових класах малокомплектної школи є сьогодні дуже гострою і актуальною. Класно-урочна система організації навчання за умови низької наповнюваності класів є малоефективною. Відсутність фонохрестоматій, методичних рекомендацій і посібників щодо тематичного планування уроків значно ускладнює роботу вчителя малокомплектної школи. Міністр освіти і науки України В.Г. Кремень подорожував по Україні і зазначеного вказує: „Потребує реальних змін сільська малокомплектна школа. Необхідне відпрацювання оригінальних методичних програм роботи з малими групами учнів, організації навчання й виховання учнів за індивідуальними навчальними планами, створення нових навчально-методичних комплексів, адекватних умовам сільського середовища” [1].

Питанню специфіки та вдосконалення навчально-виховного процесу в малокомплектних школах присвячено ряд публікацій О.Я. Савченко [2-3].

На особливості сучасної організації індивідуального навчання в сільській школі, важливість індивідуально-особистісного підходу з використанням сучасних інформаційних технологій вказували в своїх роботах Ю.С. Мельник, В.Ю. Савченко.

Проблема планування та організації навчально-виховного процесу на уроках музики досліджена недостатньо. Відомі лише поодинокі публікації з цього питання. Так, питанням розробки методичних рекомендацій та поурочного планування з музики для початкових класів малокомплектної школи присвятив свій експеримент Т.А. Бейдер.

Особливості музично-виховної роботи у малокомплектній школі висвітлені у дослідженні З.М. Стельмащук [4].

Недостатньо розробленою залишається проблема організації слухання музики, тому метою статті є висвітлення принципів планування і методів організації цього виду діяльності на уроках музики в початкових класах малокомплектної школи.

Музичне виховання в початкових класах малокомплектної школи засновується на принципах, методах і змісті єдиної програми з музики для загальноосвітніх шкіл України. Суттєві труднощі в роботі сільських учителів викликають нестандартні умови функціонування малокомплектних шкіл, відмінності їхньої структури, режимів навчання, матеріально-технічної бази.

Логіка керування процесом сприймання музики учнями на уроці в умовах малокомплектної школи характеризується такою ж сукупністю послідовних дій вчителя і керованих ним учнів, як і у звичайній школі, спрямованих на естетичне осягнення змісту музичних творів, у ході чого здійснюється розвиток музичної культури учнів, їх пізнавально-творчих здібностей, проте організація слухання музики в умовах малокомплектної школи має свої особливості, пов'язані з організацією одночасних колективних занять з учнями I, II, III та IV класів, а також необхідністю особливого планування і методики проведення самих уроків в цілому.

Слухання музики, як і будь-який інший вид музичної діяльності учнів підпорядковується темі семестру, чого вимагає принцип тематизму, що лежить в основі побудови всієї програми.

Як же організувати слухання музики на уроці, де присутні учні 1-х, 2-х, 3-х та 4-х класів, а тематика семестрів кожного класу різна?

Позитивною особливістю програми з музики, побудованої на основі концепції Д.Б. Кабалевського, є концентричний характер розвитку її тематичного змісту, наявність внутрішніх зв'язків між темами початкової школи в межах одного семестру. Це дозволяє органічно поєднати на уроці тематизм чотирьох класів. Оскільки на кожному уроці розкриваються одночасно чотири теми, а значить організується слухання музичних творів відповідно до чотирьох тем, важлива задача – збереження цілісності навчально-виховного процесу, засвоєння в процесі сприймання музики цих чотирьох тем у єдності.

З цією метою під час планування уроків у кожному семестрі виділяється тема, кризь при-змі якої розкриваються три інші теми семестру. Нагадаємо теми першого семестру: I клас – Які почуття передає, про що розповідає музика; II клас – Три типи музики – пісня, танець, марш. Про що говорить музика; III клас – Пісня, танець, марш переростають у пісенність, танцювальність, маршовість. Інтонація; IV клас – Музика мого народу.

Як видно, таким об'єднуючим началом для організації уроків музики, зокрема слухання музики в I семестрі, є опора на життєвий і слуховий досвід учнів, уявлення про пісенну, танцювальну, маршову музику та її основу – інтонацію, що є носієм її життєвого змісту, національних особливостей.

Протягом першого семестру школярі розмірковують про те, як маршова, танцювальна та пісенна музика відображає різні сторони дійсності. Першокласники вчать відчувати емоційний зміст і характер музичних творів різних жанрів, розпізнавати життєвий зміст музики; другокласники на основі власного життєво-музичного досвіду отримують уявлення про три сфери музики (пісню, танець і марш); третьокласники, усвідомлюючи важливу якість музики – пісенність, танцювальність й маршовість, отримують уявлення про інтонаційну сутність музичного мистецтва, що відображає перш за все внутрішній світ людини; учні четвертого класу глибше сприймають своєрідність української танцювальної, пісенної, маршової музики, як композиторської, так і народної.

Відповідно теми другого семестру: I клас – Про що і як розповідає музика; II клас – Куди ведуть нас пісня, танець, марш. Що таке музична мова; III клас – Розвиток музики. Будова (форми) музики; IV клас – Між музикою мого народу і музикою інших народів немає неперехідних меж.

Об'єднуючим началом для організації уроків музики в 2 семестрі є тема „Розвиток музики”. У розкритті змісту тем другого семестру учитель спирається на основну закономірність музичного мистецтва – інтонаційний розвиток. В основі розвитку музики лежать інтонаційні та тематичні зміни, які забезпечуються засобами музичної виразності. Першокласники „входять” у світ музичної мови, на доступних, яскравих і захоплюючих зразках, ознайомлюються із засобами музичної виразності (темп, динаміка, мелодія, метроритм, регістр, тембр тощо), отримують уявлення про зв'язок характеру музики й засобів музичної виразності. Школярі розмірковують про те, як у процесі розвитку змінюються пісня, танець і марш у різних музичних жанрах: опера, балет, симфонія, концерт тощо (II клас), осягаючи при цьому будову (форму) конкретного твору (III клас). Учні четвертого класу спостерігають за інтонаційним розвитком в музиці різних народів світу, переконуючись, що музична мова зрозуміла народам різних країн без перекладу, оскільки в її основі лежать загальні закономірності музичного мистецтва – інтонаційний розвиток. Діти підходять до усвідомлення ролі музики в житті суспільства, встановлення зв'язків між музикою різних народів. Це сприяє глибшому засвоєнню школярами таких закономірностей музичного мистецтва, як зв'язок музики з життям, єдність змісту і форми, зв'язок народної й професійної творчості тощо.

Наведемо приклад організації слухання на уроці музики в початкових класах малокомплектної школи:

І семестр

Урок 2

На цьому уроці планується слухання таких творів:

1. „Марш” С.Юцевича.
2. „Зустрічний марш” С.Чернецького;
3. „Футбольний марш” М.Блантера;
4. „Марш дерев'яних солдатиків” П.Чайковського – слухання й участь у виконанні;
5. Головна тема третьої частини Шостої симфонії П.Чайковського (маршовий епізод) – фрагмент.
6. Українська народна історична пісня „Ой на горі та й жінці жнуть” – виконання.

Таким чином, на цьому уроці учні розглядають різноманітну маршову музику у її зв'язках з життям. Першокласники, заходячи до класу під музику „Марша” С.Юцевича, вчаться рухатися в темпі маршу й одночасно з музикою закінчувати рух (почути крапку в музиці). Увага другокласників під час організації слухання звертається на схожість і різницю маршів (спортивних, військових, „іграшкових” тощо). Трьокласники визначають характер інструментальної і вокальної музики, що проникнута маршовими ритмами, але не завжди призначеної для того, щоб під неї маршували. Учні четвертого класу відмічають риси маршовості в музиці народній і композиторській.

Співставляючи на наступному уроці різноманітні твори, учні розмірковують над тим, які сторони життя, почуття, риси характеру здатна втілити маршова музика і намагаються передати це у своєму виконанні.

При поєднанні чотирьох тем на одному уроці провідну роль у навчально-виховному процесі відіграє метод „забігання” вперед і „повернення” до пройденого. Цей метод повинен лежати в основі планування, оскільки в процесі організації слухання кожний музичний твір є для частини дітей „забіганням” вперед, а для інших – „поверненням” до пройденого. Використання цього методу дозволяє учням малокомплектної школи глибоко вникати в порівняно невелику кількість значних творів в результаті неодноразового їх слухання й аналізу.

Таким чином, з рядом творів учні зустрінуться в початковій школі чотири рази. Однак це не просте повторення. Зустріч із знайомим твором повинна відбуватися з позиції нової теми, і музика розкриватиметься перед дітьми кожного разу іншими гранями. Важливо так організувати слухання музики, щоб при такому поверненні пройдений матеріал піднімався на більшій високій рівень нової теми, на рівень більшої складності, більшої змістовності. Цьому сприятиме продумана система запитань учителя, щоб у процесі сприймання і художньо-педагогічного аналізу брали участь діти всіх чотирьох класів.

Важливою особливістю в роботі з дітьми різного віку на одному уроці, зокрема в процесі проведення слухання музики, є звернення до життєво-музичного досвіду старших дітей – учнів других, третіх, четвертих класів. Так, розкриття життєво-музичного змісту твору починається у бесіді з першокласниками, потім приєднуються зі своїми враженнями від цієї музики учні II, III, IV класів, узагальнюючи роздуми молодших товаришів.

Під час організації слухання музики в умовах різновікового шкільного колективу особливого значення набуває також принцип зіставлення творів за схожістю і відмінністю. Вчителю слід пам'ятати, що молодшим більш доступно сприймати яскраві контрасти в музиці; старші, маючи більший життєво-музичний досвід, зможуть відчутти й більш тонкі відмінності у схожому музичному матеріалі. Це особливо необхідно враховувати під час складання запитань і завдань учням кожного класу.

Умови роботи в малокомплектній школі вимагають спеціального розподілу програмного музичного матеріалу для слухання до кожного уроку. Частина музичних творів рекомендується замінювати щорічно з ряду причин. Як правило, проблемні ситуації можуть виникнути лише при сприйманні незнайомої музики, тільки за таких умов можливе створення атмосфери творчого пошуку. Крім того, щорічне введення в урок нових творів збагачує музично-слуховий досвід школярів, відновлює ті неминучі втрати музичного матеріалу, які відбуваються за рахунок об'єднання програми чотирьох класів. З цією метою в плануванні доцільно передбачати варіативність музичного матеріалу для кожного року навчання.

Бажано, щоб за активної участі фонохрестоматії грамзапис був доповненням до „живого” звучання музики. Професійне, емоційне виконання вчителем музичних творів на інструменті (фортепіано, баяні чи акордеоні) позитивно впливає на сприймання учнів. Коли діти чувають і бачать „живого” виконавця, співпереживають разом з ним зміст твору, що виконується, вони тим самим ніби беруть участь у його „другому народженні”.

В умовах малокомплектної школи характерною є можливість організації різних форм спілкування учнів чотирьох класів з музикою. Наприклад, учні одного класу під час сприймання музики можуть виконувати пластичні рухи, що відповідають характеру твору, учні другого класу – супроводжувати звучання музики грою на елементарних музичних інструментах, інші – виступати в ролі активних шанувальників виконання, висловлюючи потім власну думку з приводу почутого. А всі вони, таким чином, об'єднуються в єдиній музично-творчій діяльності, що сприяє формуванню дружнього різновікового колективу.

У різних учнів один і той самий твір може викликати різні асоціації, залежно від індивідуальності слухача, його духовної культури. Тому вчителю дуже важливо володіти методикою організації слухання, яка передбачає реалізацію ідеї індивідуального підходу, орієнтацію на індивідуальні психологічні особливості кожного учня. Необхідність теоретичної розробки і практичної реалізації зазначеної ідеї в шкільній практиці є перспективною і зумовлюється першочерговою потребою формування особистості дитини, достатнім рівнем засвоєння цієї знань та виробленням в неї відповідних практичних умінь і навичок.

Необхідною умовою успішної реалізації індивідуального підходу в навчанні в першу чергу є педагогічний такт учителя. У керуванні музичним сприйманням неприпустимий вольовий стиль. Необхідним є відкритий, вільний характер художньо-педагогічного спілкування. Завдання вчителя полягає в активізації виявів особистісного ставлення дітей до музичних творів, що передбачає підвищену увагу до відтінків дитячих переживань, їх реакцій на музику.

Таким чином, успішність керівної діяльності вчителя під час організації слухання музики дітьми на уроках в умовах малокомплектної школи залежить від правильного планування, відповідності педагогічного процесу навчальним цілям і завданням, інтересам і потребам учнів різновікового колективу, якості музичного матеріалу і змісту навчальної інформації, знання вчителем особливостей музичного розвитку учнів, володіння методикою індивідуального підходу до кожного вихованця, уміння створити сприятливі педагогічні ситуації для сприймання музики.

Література

1. Кремень В.Г. Сучасна освіта в контексті реформування // *Учитель*. – 1999. – № 11-12. – С. 18-21.
2. Савченко О.Я. Вдосконалення навчально-виховного процесу в малокомплектних школах // *Рідна школа*. – 1995. – № 5. – С. 4-6.
3. Савченко О.Я. Фактори впливу на якість загальної середньої освіти в сільській місцевості / *Освітня система сільського регіону: проблеми та перспективи розвитку*: Зб. наук. праць. – К.: КП ВД „Педагогіка”, 2000. – С. 11-20.
4. Стельмащук З.М. Особливості музично-виховної роботи у малокомплектній школі // *Початкова школа*. – 1996. – № 4. – С. 37-39.